
Prolog

Bůh se mnou měl nějaký plán... Ještě pořád tady nejsem zbytečně. Jsem velice stará, je mi devadesát pět let. Takového stárí se dožije málokdo. Zvláště ne, když má za sebou to, co mám za sebou já. Byla jsem v mnoha věznicích, už si přesně nepamatuji, v kolika přesně. Byla jsem ve třech táborech. Jedním z nich byla Osvětim-Březinka (v němčině Birkenau). Tábor, který byl vlastně určen jen k zabíjení. Kulka, která mě měla zasáhnout do hlavy, mi proletěla kolem ucha. Moje jméno bylo vyškrtáno ze seznamu, na kterém jsem byla uvedena jako někdo, kdo má být zplynován. Ne jednou, dvakrát! Takových věcí se stalo víc. Po válce jsem byla několikrát nemocná – tak těžce, že jsem mohla snadno zemřít. Všichni, které jsem dříve znala, jsou mrtví. Většina z nich zemřela už dávno. Ale já ještě žiju. Jsem ještě pořád tady.

Bůh při mně stál, od samého začátku. Měl se mnou nějaký plán: někdo musí říct, co nacisti tehdy se Sinty udělali. To mnoho lidí dodnes neví. Ale na naše lidi se nesmí zapomenout. Teprve později jsem o tom začala mluvit, vyprávět o všem, co jsem prodělala. Nebylo to snadné. Ale předtím se mě na to nikdo neptal. Bylo mi už skoro devadesát let, když jsem o tom začala mluvit, s cizími lidmi. A teď se stále častěji stává, že to někoho zajímá. To je dobře. Mám úkol. Dokud tu ještě jsem, budu vyprávět svůj příběh, nezapomenu ho. Nezapomenu ho a budu ho vyprávět, dokud nezavřu oči a neodejdu ke svému Pánu.

„Byli jsme šťastná rodina“

Rodina a dětství

Narodila jsem se 10. července 1924 v Hinternahu v Durynsku. Byla to krásná země a stále ještě je. To byl začátek mého života. Jsem Sintka. V prvních letech mého života v Durynsku jsme byli na cestách. Chodila jsem tam do školy. V Jeně, v Halle a v Geře, ve všech těchto městech jsem chodila do školy.

Byli jsme šťastná rodina. Moji rodiče měli dobré, šťastné manželství. Oba jsem je nadevše milovala. Vždycky jsem si myslela, že když zemřou, zemřu i já. Můj otec se jmenoval Anton Reichmann. Narodil se v roce 1882 v Ellwangenu. Všichni mu říkali sintským jménem *Jewero*⁷. Moje matka Bertha, zvaná *Batschka*, rozená Brandtová, přišla na svět – pokud vím – v roce 1884 v Lötzenu ve Východním Prusku; nevím to úplně jistě. Předkové obou mých rodičů však pocházeli z Čech. Nejstarším dítětem v naší rodině byl můj už dospělý bratr Stefan, *Stifto*. Narodil se v roce 1907. Další byla moje nejstarší sestra Esla. Žila s námi dlouho, byla jako naše druhá matka, vdala se pozdě a neměla vlastní děti. Esla zemřela ještě před válkou. Byla nemocná. Po Esle přišla Hulda, narozená v roce 1916. Vždycky jsme jí říkali jen *Guki*, Panenka, protože byla krásná jako panenka. Ano, je to tak! Překrásná panenka, to byla ona, Guki. Nakonec jsme přišli ještě my oba malí, nejdřív já, Zilli, a nakonec můj bratr Otto, *Hesso*. Narodili jsme se v roce 1924 a 1926, po našich starších sourozencích. Pro maminku to bylo pozdní štěstí, bylo jí už hodně přes čtyřicet.

---

⁷ V případě sintských vlastních jmen i dalšího textu v sintštině ponecháváme německý pravopis (pozn. překl.).

Bylo nás tedy pět dětí, tři sestry a dva bratři. Maminka měla dětí víc, ale ty zemřely ještě před mým narozením. Vedli jsme šťastný život, dobrý život.

Můj otec

Jewero, otcovo sintské jméno, znamená v našem jazyce *zajíc*. Odkud se to jméno vzalo, nevím. Jméno člověk obvykle dostane, když je ještě malý, od rodičů. A někdy přece rodiče říkají něco jako „Ach ty zajíčku, ty můj zajíci“. A pak už to člověku zůstane, i když je to dospělý muž, a říkají mu tak všichni.

Když jsme byli v Bavorsku, nosil otec vždycky tradiční kroje. Takové ty tradiční kroje z lodenu, s knoflíky z jeleního paroží a s pěknou košilí vespod. Byly šedé nebo hnědé. A k tomu klobouk s kamzičí štětkou. Když jsme byli jinde, nosil normální obleky. Můj otec nebyl moc tmavý. Naposledy, před válkou, měl už úplně bílé vlasy, předtím byly černé. Nosil úzký knírek, vousy, jaké mívají Sintové, a vždycky měl na hlavě klobouk. Takový malý, černý, s úzkou krem-pou. V mých vzpomínkách byl tatínek vysoký a statný. Připadal mi velmi starý.

Ale byl velmi šikovný, sám stavěl maringotky, a dokonce i kamna, taková ta plechová. Pomáhali mu přitom můj bratr a švagr, ti něco takového uměli taky. To byly práce na zakázku pro jiné lidi. Když měli zakázku na maringotku, pronajali si stodolu. Takový vůz nepostavíš za den, trvalo to týdny a pracovali na něm tři muži. Nakonec, v Ingolstadtu, otce často bolela hlava. Možná to způsobovaly starosti. Nebyl nijak zvlášť přísný, byl to normální táta. Dobře nás vychoval. Naši rodinu nic nenarušovalo. Nebyly v ní žádné hádky ani nevraživost. Něco takového u nás neexistovalo. Cítili jsme se v bezpečí. Když se něco dělo, rodiče se nás zastali.

Putovní kino

Můj otec byl předváděč, měli jsme kočovnou živnost a kino – a v prvních letech za Hitlera jsme měli ještě klid. Ještě jsme dostávali povolení stát někde pár dní s maringotkou a otec promítal filmy ve vesnicích, kde žili sedláci. K tomu potřeboval projektor, plátno a filmy. Byly to němé filmy, Laurel a Hardy a podobné. Měli jsme několik filmů a promítali jsme je pořád dokola. A potřebovali jsme sál. Otec si kvůli tomu pronajal velký sál místní hospody – a pak jsme pobíhali po vesnici a dělali jsme reklamu: „Bim, bim, bim, dnes v 19 hodin, ten a ten film, v hospodě té a té.“ Lidé si to pak sdělovali dál a večer přišli, mladí i staří, zaplatili vstupné a pak to začalo. Otec seděl za projektorem a otáčel klikou. Tak to tehdy fungovalo. Projektor byl na ruční pohon. I můj starší bratr pomáhal, když tam byl, a mladší bratr Hesso se to také brzy naučil a přiložil ruku k dílu. Kino bylo pro lidi atrakce, protože v minulosti na vesnicích nic takového nebylo. Někdy jsme hráli několik večerů po sobě. Dělali jsme to až do začátku války, dokud měl otec ještě živnostenský list. Ten mu ale jednoho dne už neprodloužili. Předvádět filmy šlo jen v létě, protože v zimě jsme nemohli jezdit. V zimě jsme někde – obvykle v nějakém městě – s maringotkou zůstávali stát několik měsíců. To bylo naše zimní ubytování. V létě jste museli našetřit tolik, abyste z toho mohli v zimě žít. Ale nejen z toho. Můj otec hrál na citeru, po večerech vystupoval po hospodách. To mohl dělat i v zimě. Lidé pili pivo – a on jim hrál a bavil je. Jako hudebník byl velmi uznávaný, měl spoustu hostů, spoustu milých lidí, kteří nás také měli rádi. Mezi dospělými tehdy bylo cosi jako přátelství s *gádži*, nesinty. Ale když přišel Hitler, bylo po všem.

Obchod s houslemi

Můj starší bratr Stifto už v té době obchodoval s houslemi. Měl motorku. Jezdil s ní za svými zákazníky a housle od nich kupoval nebo

jím je prodával. Mnoho vzdělaných lidí – lékařů a učitelů – mělo dobré housle nebo si chtěli nějaké opatřit pro domácí muzicírování. To byli Stiftovi zákazníci. Obyčejní *gádžové* housle neměli. Prostí lidé doma nehráli na klasické nástroje. U nás Sintů to ale bylo jinak. Skoro každý uměl hrát na nějaký nástroj. Nezáleželo na tom, jestli byl bohatý nebo chudý, hudba prostě patřila k našemu životu. Ale u gádžů to bylo něco pro ty lépe situované.

Když bratr koupil housle, dal je do pořádku. Nevím přesně, kde se to naučil. Od tatínka nebo od jiných Sintů, možná se to naučil, když přihlížel... Když v létě stálo několik vozů pohromadě a někdo pracoval na houslích... Tak to prostě je: děti bývají zvědavé, stojí okolo dospělého a sledují, co a jak dělá. Pak mu trochu pomáhají a v určitém okamžiku se to naučí a začnou to dělat samy. Mezi Sinty bylo mnoho znalců houslí. Můj bratr byl také velmi schopný. Vyznal se nejen v houslích, ale věděl něco i o violách a violoncellech a obchodoval s nimi. Sám nehrál vůbec špatně. Když se konalo nějaké představení, byl svátek nebo něco podobného, Stifto občas vystoupil a zahrál na housle, ale nebyl to jeho hlavní výdělek. Jeho povolání byl obchod s houslemi. To mohl provozovat i v zimě, když už jsme nemohli jezdit s putovním kinem. Takže příjmy v zimě pocházely z otcových vystoupení s citerou, ze Stiftových houslí – a z toho, co vydělala maminka.

Moje matka

Maminka se mi podobala. Byla jsem spíš po ní, byla také malá a mnohem tmavší než otec. Tmavá, drobná, ale ne útlá osoba, byla dobře stavěná. Moje matka byla moc hezká žena. Měla velmi dlouhé vlasy, černé, překrásné. Vždycky je nosila stočené vzadu do drdolu a upevněné hřebenem. Její hřeben ještě mám, je to moje památka na ni. Našla jsem ho po válce, v roce 1945, v naší maringotce. Učesat

a umýt ty husté a dlouhé vlasy dalo hodně práce. Dříve nikdo neměl krátké vlasy. Dlouhé vlasy, to byla u Sintů pýcha. Dívčám se dělaly copy s dlouhými mašlemi. Já měla vždycky copy čtyři. Měla jsem tak husté vlasy, že bylo těžké je upravit. Vlasy mi vždycky zaplétala moje nejstarší sestra Esla, ale na dva copy jich bylo moc, tak mi udělala čtyři, dva vlevo a dva vpravo, pěkně zapletené po stranách, a nahoře velkou mašli.

Maminka se oblékala stejně jako já dnes, nosila dlouhé šaty nebo dlouhou sukni a halenku s pleteným kabátkem nebo svetříkem. A přes to zástěru. Poloviční, s kapsami, do kterých si mohla dávat věci, kapesníky. Dřív skoro žádná žena, když byla doma, nechodila bez zástěry, jednak aby si chránila oblečení při domácích pracích, jednak aby vypadala pěkně. Zástěry si maminka šila sama, ručně. S volánky kolem dokola. V minulosti se dívčí a ženské šaty hodně šily ručně. Teprve když už jsem byla velká, tak ve čtrnácti letech, šly jsme ke švadleně a já si směla nechat něco ušít. Lidi si šili sami, dávali si něco ušít nebo si šaty kupovali. Když jste viděli pěknou látku, koupili jste si ji a švadlena vám vzala míry a šaty ušila. Muži si také dávali šít obleky.

Moje matka byla milující a laskavá. Pořád se se mnou mazlila a líbala mě. Měli jsme hodnou maminku. Když nadávala, protože jsme něco udělali špatně, jen jsme se jí vysmáli. Pak jsem často říkala: „Jé, mami, podívej! Už ti můžu položit seshora ruku na hlavu!“ To protože maminka byla tak malá. Pak se začala smát i ona a tím hádka skončila. Když se otec s matkou hádal, vždycky jsme křičeli: „Mami, rychle, rychle, uteč!“ Já jí visela na jednom cípu sukne a Hesso na druhém. „Rychle, mami!“ Táta se na matku občas zlobil. Ale nic se nestalo. Ale já a Hesso jsme vždycky měli strach. Chtěli jsme pak maminku chránit. Měli jsme hodnou maminku. Hodné rodiče. Proto se přes to nemůžu přenést. Často myslím na to, jak šli do plynové

komory – neodvažuju se s tím začít. Ach! Nikdy na to nezapomenu, mám to pořád před očima.

Podomní obchod

Matka při promítání filmů nepomáhala. Starala se o nás děti a o domácnost. A prodávala po domech. Moje matka byla podomní obchodnice. Ona a moje sestry prodávaly po domech galanterii, především překrásné krajky. Měli jsme z toho peníze navíc. Měly přihlášený podomní obchod, ten se totiž nedal provozovat jen tak. Ale v určitém okamžiku, za Hitlera, už na to nedostaly povolení. Já jsem po domech neprodávala, měla jsem se soustředit na školu. V té době to s podomním obchodem šlo ještě dobře, lidi byli ještě v pořádku. Až pak přišel Hitler, a to už bylo pozdě.

Krajky byly k dostání jako metrové zboží. Matka a sestry měly vždycky v nabídce několik rolí různých krajek. Chodily s nimi k lidem a nabízely jim je. Obchodovaly s krajkami z Wuppertalu, Wuppertalu-Elberfeldu. Tam byly dílny, kde se krajky vyráběly a prodávaly. Mohli jste si je objednat a pak vám zboží poslali. Matka měla takový košík, do kterého dávala krajky, takovou nůši s koženými řemínky. V létě s ní chodila po vesnicích od domu k domu nebo od statku ke statku a v zimě ve městě od dveří ke dveřím v činžácích. Pozdravila lidi a zeptala se jich, jestli nepotřebují krajků. Řekla, že má krásné krajky a jestli se na ně nechtějí podívat. Pokud měli zájem, něco jim ukázala, a pokud řekli „ne“, šla dál. Většinou byl obchod uzavřen u dveří, ale někdy lidi řekli: „Tak pojdte dál, ukažte!“ A někteří se ptali: „Máte děti? Zůstalo nám nějaké oblečení. Nepotřebujete něco?“ nebo „Nechcete brambory?“ Pak jí to dali. Dřív to bylo jinak než dnes. Tehdy byli lidé ještě přívětiví a občas nám pomohli. Nikdy jsem neslyšela, že by maminka řekla, že se k ní někdo chová špatně, protože je Sintka. Nanejvýš řekli: „Nic nepotřebujeme.“ Myslím, že to

byl důležitý zdroj příjmů, ty peníze, co matka vydělávala podomním prodejem. A dostávala i jídlo a nosila je domů. Měla v košíku jednu přihrádku na zboží a druhou na darované jídlo. Zákazníci jí někdy dávali mléko v konvici nebo brambory a zeleninu. Tak tomu bylo na venkově, ale i ve městě. Domy ve městě byly tehdy ještě trochu venkovské, ne tak moderní jako dnes. Lidé tam měli spížírny, kde skladovali pytle brambor, ovoce a zavařené potraviny.

Naše maringotka

Měli jsme moc krásnou velkou dřevěnou maringotku. Vchod byl na jedné z kratších stran, vpředu, tam, kde byla i oj. Vedly k němu dřevěné schůdky, které se odebraly, než se jelo dál. Maringotka měla křídlové vstupní dveře se skleněnými výplněmi v horní polovině, na kterých byly leptané květinové motivy, nádhera! Když se vešlo dovnitř, docela vpředu byla kuchyně s malovanými smaltovanými kamny. Byly zdobené namalovanými zlatými ptáčky a topilo se v nich dřevem. Dřevo se ukládalo dolů do posuvného zásobníku. Vzadu byla roura od kamen, která vyčnívala ze střechy. Vypadalo to jako docela normální stará kamna na dřevo v domech za starých časů, jen hezčí. Nahoře na kamnech byl připevněný hrnec, ve kterém byla vždy horká voda. Dokud v kamnech hořelo, byla na nich automaticky vždycky také horká voda. Otec nosil dříví, matka a nejstarší sestra vařily. Často jsme jedli vejce, kuře, brambory, knedlíky, mrkev, tuřín a zelí, celkem hodně zeleniny. Dařilo se nám moc dobře. U Reichmannových nikdy nebyl hlad. V kuchyni byly zabudované závěsné skříňky a skříň, v níž bylo kvalitní nádobí, míšeňský porcelán. Maringotka měla po celém obvodu nahoře pod střešou okénka, která se otvírala směrem nahoru, taková výklopná okna. Když se například vařilo a venku byla zima, mohli jsme otevřít jenom horní okénka a nemuseli otvírat velká okna a dveře. Za kuchyní byl stůl se

židlemi a pohovka. To byla jídelna a obývací pokoj. A někdy to byla houslařská dílna mého nejstaršího bratra. Tam opravoval u jídelního stolu housle, které si koupil, opatroval je krásným novým lakem a podobně... A za tím, oddělená posuvnými dveřmi, byla ložnice s lůžky vlevo i vpravo, s palandami. Pod nimi i nad nimi byly vestavěné skříně, kam jsme ukládali oblečení a další věci. Pokud u nás bylo víc lidí, uložili se na pytle vycpané slámou a spát se dalo i na pohovce. V maringotce nás bydlelo ze začátku jen šest. Rodiče, Stifto – ten byl ale často na cestách, Esla, Hesso a já. Guki už byla vdaná a měla děti a vlastní vůz. Po čase uzavřeli manželství i Esla a Stifto. Poté už s námi nebydleli.

Otcovy rodiče jsem nikdy nepoznala. Pravděpodobně už byli po smrti, když jsem se narodila. Ale mamčinina matka, moje babička, stará paní, u nás bývala často. Přišla za svou dcerou, mou matkou, strávila u nás pár dní a pak odešla k některému ze svých dalších dětí. Oba moji rodiče měli několik sourozenců. Jedna z otcových sester, ta nejmladší, byla nemocná a zemřela, na rakovinu. Myslím, že jí bylo 36 let a měla pět dětí, ještě malých. Otec dětí byl otcův bratranec. Když žena zemřela, zapráhl auto s pěti dětmi za náš vůz a vzali jsme je s sebou. Dlouhou dobu jsme je vozili s sebou, dokud děti nevyrostly. Tak dlouho s námi byli. Najednou nás bylo dvakrát tolik a byli jsme pořád spolu. Jejich otec se už znovu neoženil. To tak u nás nebývalo. U Sintů panovala soudržnost. Na všem se podílela širší rodina. Když někdo měl něco k jídlu a já nic, dal mi polovinu. Když někdo zemřel, ostatní rodiny poslaly pozůstalým jídlo nebo je pozvaly. Také s oblečením si navzájem pomáhaly. Tak to u nás chodilo.

Ach, ta maringotka! Naše maringotka! Byla jako sen. Všechno bylo tak krásné, byla to nádhera. Dřevo se svlaky bylo vždy pečlivě nalakované, krásně se lesklo. Nátěr se pořád obnovoval. Když už byl lak odřený, obrousil se a nanesl se nový. Střecha nahoře byla klenutá,

půlkruhová. Takovou maringotku neměl každý. Stejně jako u všech lidí byly i mezi Sinty rozdíly. Samozřejmě byli i tací, kteří měli jen malé vozy a stan, ti vařili venku. Záleželo na tom, jak dobře na tom byli.

Matka vždycky vstávala ráno jako první. Pak řekla nám dětem: „Šup, vstávat, je čas!“ Postele se uklidily, abychom měli místo. Myli jsme se venku. Měli jsme umyvadla s teplou vodou. Maminka mezitím uvnitř připravila snídani. Pak se všichni společně posadili ke stolu a posnídali. Skoro vždycky jsme jedli uvnitř. Vždycky jsme byli také dobře oblečení. A všechno bylo vždy dokonale vyžehlené. Žehlička, stará a těžká, se nahřála na plotně. Ach, jakou práci to tehdy dalo!

Hodně se toho dělalo i venku. Například prádlo. Sestra prala na prkně s vyhloubenými drážkami. Pak sestavila kameny, rozdělala oheň, postavila na něj kotel na praní a prádlo vyvařila. Uměli jsme si všelijak pomoci. Pak se prádlo rozprostřelo na slunce, aby se vybělilo. Sluncem vybělené prádlo bylo nádherně bílé... A jak vonělo! Když se prádlo takto venku vypralo, usušilo a vybělilo, vonělo nádherně čistotou a svěžestí. Žili jsme velice čistotně.

Maringotka – byla přes šest metrů dlouhá – byla tažená traktorem značky *Lanz Bulldog*. Otec ho koupil v Drážďanech. Koně jsme nikdy neměli. Cestovali jsme docela moderně.

Zilli a Hesso – benjamínci

Hesso a já jsme byli rozmazlení benjamínci. Naše nejstarší sestra Esla se dlouhá léta starala o domácnost, ta nás vychovávala. Byla jako druhá matka. Když se vdala a opustila nás, byla už dost stará. Možná jsme doufali, že už k tomu nedojde. Táhlo jí v té době na třicítku, což byl v té době na vdavky velmi vysoký věk. Hesso a já jsme nemohli vystát jejího muže, protože to kvůli němu od nás odešla. Esla a její

manžel už žádné děti neměli. Esla dostala těžký kloubní revmatismus a zemřela na něj. Ale to bylo teprve později, krátce před válkou nebo na jejím začátku.

Jako dítě jsem chovala slepičky. Hodně pro mě znamenaly. Pečovala jsem o ně úplně sama. Vždycky jsem se o ně starala. Otec mi pod vozem postavil takovou skříňku s malým žebříkem, kde jsem měla pět slepic a kohouta. Takové malé trpasličí slepičky. Moc pěkné. Vypadaly neobvykle, byly černé se spoustou malých teček a na hlavě a nohou měly dlouhá pera. Vypadaly legračně. „Hop, hop, hop“ – a slepičky byly uvnitř. „Puť,“ volala jsem na ně, „puť, puť, pojď, pojď.“ Snášely malá vajíčka a kladly je do skříňky. Ať jsme zastavili kdekoli, vypustila jsem je ven a pak jsem jen zatleskala a všechny se vrátily po žebříčku do skříně. Jednou jsme se ale na den zastavili na okraji lesa. Můj otec nikdy nespal doopravdy tvrdě. Obvykle býval v lehkém polospánku a vždycky všechno slyšel. Toho dne však spal tvrdě a nic neslyšel. Přišla liška nebo kuna. Vlezla do skříně, zabila všechna slepičky a vytahala je ze skříně. Slepičky jistě křičely a kdákaly, ale otec nic neslyšel. A já samozřejmě ráno... Byla jsem zoufalá. Všechny moje slepičky byly pryč. Bylo mi asi šest nebo sedm let. Pak už jsem žádné slepičky nechtěla.

Vždycky jsme měli také psa, psa na hlídání u maringotky, toho měl každý. Pes štěkal, takže jste věděli, že někdo přišel. Měli také jména, například *Kalonack*, což znamená *černý nos*. Když jsme jeli, byl pes v maringotce, a když jsme stáli, pustili jsme ho ven. Do vozu jsme ho také brali, když byla v noci zima. Psy jsem měla vždycky i později, měla jsem zvířata moc ráda.

S bratrem jsme se moc nehádali. Jediné, kvůli čemu jsme se často nepohodli, byly housle. Odjakživa jsem chtěla hrát na housle a můj mladší bratr housle měl. Já ale ne. Byly jenom jedny. A když bratr odešel, Zilli rychle sebrala housle a začala hrát. Hrála jsem líp než on.